

lamış ve her âyeti, umumiyetle bu "kitab"ların bir babı olarak kabul etmiştir. Eserin baş tarafında, Kur'an-ı Kerim'in muhkem ve müteşâbih âyetlerden meydana geldiğini, muhkem âyetlerin Kur'an'ın aslını oluşturduğunu, müteşâbih olanların taşıdığı hükümlerin ise yalnız muhkem âyetler vasıtasıyla, bir de Allah elçisi Hz. Muhammed'in açıklamaları ve hükümleriyle anlaşılabilceğini belirtmiş, Hz. Peygamber'in de "Allah adına" emirler verip yasaklar koyduğunu, bazı şeyleri farz, bazılarını haram kıldığını, dolayısıyla âyetin hadisi neshettiği gibi, hadisin de âyeti nesh ve tahsis ettiğini ifade etmiştir. Âyetleri batinî bir anlayışa göre değil, zâhirlerine göre tefsir etmenin bir esas ve zaruret olduğunu, umurun hususa (bk. ÂM, HÂS) daima tercih edildiğini göz önünde tutarak tahsis* edici başka bir âyet, hadis ve icmâ bulunmadığı sürece âyetleri kesinlikle umumu üzere mânalandırmak gerektiğini belirtmiş ve daha sonra (vr. 4^{b-5^a}), yapmak istediği işi bu esaslar dahilinde yapacağını söyleyerek metodunu özetlemiştir.

Tefsir kelimesi yerine te'vil kelimesini kullanan müellif, âyetin hükme mesnet teşkil eden kısmını "te'vîl kavlihî (kav-lillâhî) teâlâ" başlığı altında verdikten sonra, çoğu zaman hükümün mahiyet ve şümülünü ortaya koyacak bir soru sorar, sonra da âyetin tamamını veya yerli kısmını zikreder; ardından da ilgili ahkâm hadislerini ve varsa ilgili diğer âyetleri sıralar. Bazan da diğer âlimlerin konuyla ilgili görüşlerine ve delillerine yer verir; sahâbenin görüşlerini ve varsa ittifak veya ihtilâf ettikleri hususları anlatır. Bundan sonra kendi görüş ve tercihin belirtir; en sonunda da bu görüş ve tercihin benimsenmez mezhep sahibi imamlarla diğer müctehid ve âlimlerin adlarını sayar. Konusu itibarıyla daha çok bir fıkıh kitabı görünümünde olan eserde yer yer orijinal fikir ve açıklamalar bulunduğu gibi, fazlaca tekrarlara ve sayfalarca süren izahlara da rastlamak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ-Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 260; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Vezirköprü Fazıl Ahmed Paşa Ktp., nr. 814; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20; Ramazan Şeşen, *Ne'vâdirü'l-mahtûâtü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1400/1980, II, 182; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemû muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 97.

M. NAZİR ŞAHİNOĞLU

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(Ahkâm al-Qur'an)

Hanefî âlimlerinden

Cessâs'ın (ö. 370/980)

ahkâm âyetlerinin tefsirine dair eseri.

Ahkâmü'l-Kur'ân sahasında yazılan ilk örneklerden biri olup daha sonra kaleme alınan ahkâm tefsirlerine tesir etmiştir. Eserde süreler Kur'an'daki sıralarına göre ele alınmış, ancak bütün bir sürenin değil, sadece içinde bulunan ahkâm âyetlerinin açıklaması yapılmıştır. Ahkâm âyeti bulunmayan süreler ise eserde yer verilmemiştir. Diğer taraftan süreler, âyetlerin ilgili olduğu konu ve muhtevaya göre, fıkıh kitaplarındaki gibi "bab" vb. başlıklar altında işlenmiştir.

Müellif ahkâm âyetlerini tefsir ederken usul ve fûrû meselelerine, bunlarla ilgili sahâbe ve tâbiîn görüşlerine, mezhep ihtilâflarına, tarafların delillerine geniş ölçüde yer vermekte, sonunda Hanefî mezhebinin görüşlerini naklî ve

aklî delillerle savunmaktadır. Bu arada, Hanefî mezhebinin koyu bir müntesibi olarak dikkati çeken müellifin zaman zaman diğer mezhep âlimlerini sert bir üslupla tenkit ettiği de görülmektedir. Mezhep ihtilâflarına da yer veren eser, bu yönüyle mezhepler arası mukayeseli bir hukuk kitabı mahiyetindedir. Âyetler tefsir edilirken ayrıca nüzûl sebepleri açıklanmakta, nâsih ve mensûhlar belirtilmektedir. Bunun yanı sıra zaman zaman edebî tahliller yapılmakta, Arap şiirinden deliller getirilmektedir. Bundan dolayı *Ahkâmü'l-Kur'ân*, sonraki asırların sadece fakih ve müfessirlerinin değil, edebiyatçıların da müracaat kitabı olmuştur.

Eserin birçok kütüphanede yazma nüshaları vardır (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 204; *Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS*, I, 445). İlk defa Kilisli Rifat ve Karahisar mebusu Kâmil Efendi tarafından, İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshaları esas alınarak üç cilt halinde yayımlanmış (İstanbul 1335-1338), ayrıca 1347 yılında Kahire'de basılmıştır. Eserin Muhammed Sâdık Kamhavî tarafından tenkitli bir neşri de yapılmıştır (Kahire, ts., I-V).

BİBLİYOGRAFYA :

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İstanbul 1335-38, I-III; Brockelmann, *GAL*, I, 204; *Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS*, I, 445; Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 104-109; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihî*, İstanbul 1983, I, 390-391; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemû muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403/1983, I, 98; Abdurrahman Utbe, *Ma'a'l-Mektebetü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1404/1984, s. 374; Mevlüt Güngör, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'ân*, Ankara 1989.

YUNUS VEHBİ YAVUZ

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(Ahkâm al-Qur'an)

Şâfiî fakih ve müfessir

Kiyâ el-Herrâsî'nin

(ö. 504/1110)

ahkâm âyetlerinin tefsirine dair eseri.

İmam Şâfiî'nin Beyhakî tarafından derlenen *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı ahkâm âyetlerinin tamamını ihtiva etmediği için, Kiyâ el-Herrâsî diye tanınan Ebü'l-Hasan İmâdüddin Ali b. Muhammed et-Taberî'nin bütün ahkâm âyetlerini tefsir eden bu eseri Şâfiîler'ce en önemli fikhî tefsirlerden biri olarak kabul edilmiştir. Eserde âyetler tefsir edilirken önce muhtemel mânaları üzerinde du-

rulmuş ve bazı kelimelerin sözlük anlamları açıklanmıştır. Bu açıklamalar, yer yer Arapça dil bilgisi kaideleri ve şiirlerle de desteklenmiştir. Daha sonra aynı mahiyetteki diğer ahkâm âyetleri zikredilmiş, nüzül sebepleri ve konu ile ilgili hadisler nakledilmiştir. Ayrıca nâsih ve mensuh âyetler gösterilmiş, ashop ve tâbîn fakihlerinin görüşlerine de yer verilmiştir. Şâfiî mezhebine taassup derecesinde bağlı olan Kiyâ el-Herrâsî, eserinin mukaddimesinde en isabetli ve en sağlam mezhebin Şâfiî mezhebi olduğunu, İmam Şâfiî'nin meseleleri maharetle ve dirayetle ele aldığını gördükten sonra bu eseri yazdığını açıklar. Hatta İmam Şâfiî'nin birçok görüşünün zan ve tahminin ötesinde kesinlik ifade ettiğini söyler. Müellif, İmam Şâfiî'ye muhalif görüşler ileri süren aynı mezhebe bağlı âlimler hakkında müsamahalı bir dil kullanmakla birlikte, kendisi gibi ahkâmü'l-Kur'ân'a dair bir eser yazan Hanefî âlimlerinden Cessâs'a aynı müsamahayı göstermemiştir. Hatta onun Nûh kadar uzun bir ömür sürse bile Şâfiî'yi anlayamayacağını ileri sürmüştür (bk. s. 67, 222, 385, 387, 402, 404, 417, 431, 441 vd.).

Eser ilk defa Mûsâ Muhammed Ali ve İzzet Ali Atıyye tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir (Kahire 1974). Daha sonra tekrar gözden geçirilerek yeniden basılmıştır (Beyrut 1405/1985).

BİBLİYOGRAFYA:

Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1985, I-II; Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 110-113; Brockelmann, *GAL*, I, 489; *Suppl.*, I, 674; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973-74, II, 443.

İSMET ERSÖZ

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(احكام القرآن)

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin

(ö. 543/1148)

ahkâm âyetlerinin tefsirine dair eseri.

İbnü'l-Arabî'nin en önemli eserlerinden biridir. Müellif, Kurân-ı Kerim'in tertibi-ne uygun olarak, içinde ahkâm âyeti bulunan 108 sûreyi ele almakta ve bu sûrelerdeki 852 ahkâm âyetini teker teker açıklamaktadır. Ahkâm âyeti ihtiva etmeyen Kamer, Hâkka, Tekvîr, İnfitâr, Hûmeze ve Kâfirûn sûreleri eserde yer almaz. İbnü'l-Arabî her sûrenin tefsirine o sûredeki ahkâm âyetlerinin sayısını zikrederek başlamakta, her âyetin

başında da o âyette kaç mesele olduğunu ayrıca belirtmektedir.

Müellif âyetlerden hüküm çıkarırken lugata, sünnete ve sahâbenin tatbikatına dayanmaktadır. Sünnete başvururken cerh ve ta'dîl* noktasından rivayetleri dikkatle değerlendirir, zayıf hadisleri kullanmamaya itina eder. Muteber bir hadis bulamadığı durumlarda ise sahâbenin tatbikatını esas alır. Bu yönüyle o, İmam Mâlik'in "amel-i ehl-i Medîne"yi kabuldeki usulünü takip etmektedir. Ayrıca İsrâiliyat'tan da dikkatle kaçınmıştır.

Eserde âyetlerin açıklanması sırasında zaman zaman diğer âyetlerden deliller getirilmiş ve aralarındaki münasebetlere işaret edilmiştir. İbnü'l-Arabî, âyetleri tefsir ederken diğer mezheplerin görüşlerine de yer verir. Mensup olduğu Mâlikî mezhebiyle diğer mezhepler arasında mukayeseler yapar, kendi mezhebinin görüşlerini kuvvetli bir mantık ve mâkul delillerle savunur. Bazı konularda mezhep tarafgirliği ağır basmakla birlikte, genellikle diğer mezheplerin görüşlerini objektif olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu yönüyle Mâlikîler arasında büyük bir itibara sahip olduğu gibi, diğer mezhep âlimleri tarafından da kabul görmüş ve eseri

tefsir ve fıkıhta muteber bir kaynak sayılmıştır. Bu eserin Mâlikîler nezdindeki itibarı o dereceye ulaşmıştır ki meselâ yine bir Mâlikî âlim olan Kurtubî (ö. 671/1272), *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinin hemen her sayfasında *Ahkâmü'l-Kur'ân*'dan nakiller yapmıştır denebilir.

Ahkâmü'l-Kur'ân'ın çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları vardır (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 525; *Suppl.*, I, 732; Karatay, *Topkapı-Arapça Yazmalar*, I, 478). Eser ilk defa Fas Sultanı Muhammed Refî Abdülhafız tarafından bastırılmıştır (Kahire 1331, I-II). Ancak bu baskıda âyetler harekesiz ve numaralı olduğu gibi eserin fihristi de yoktur; ayrıca bir takım baskı hatalarına rastlanmaktadır. Daha sonra eserin tenkitli neşrini Ali Muhammed el-Bicâvî gerçekleştirmiş (Kahire 1377-1378/1957-1958, I-IV) ve yine onun tarafından gözden geçirilerek tekrar basılmıştır (Kahire 1387/1967, 1392/1972). Bicâvî âyetleri numaralamış, *garib** kelimelerin mânasını açıklamış, hadisleri *tahrîc** ederek şiirlerin kaynaklarını göstermiştir. Eserin metnini, ondan iktibasta bulunan diğer tefsir kitaplarıyla ve özellikle Kurtubî'nin tefsiriyle de karşılaştıran Bicâvî, her cildin sonuna süre ve âyetlerin fihristini koymuş, ayrıca dördüncü cilde, âyetleri ve konuları içine alan geniş bir fihrist ile hükümlerin bulunduğu yerleri gösteren alfabetik tahlilî bir fihrist de eklemiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Keşfü'z-zunûn, I, 20; Brockelmann, *GAL*, I, 525; *Suppl.*, I, 732; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara 1960, II, 296-297; Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 114-122; Karatay, *Topkapı-Arapça Yazmalar*, I, 478; Ammâr Tâlibî, *Ârâ'ü Ebt Bekr b. el-'Arabî el-Kelâmiyye*, Cezayir, ts. (es-Sirketü'l-Vataniyye), I, 66-67; Ali Şevâh İşhak, *Mu'cemü muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 100; Abdurrahman Utbe, *Ma'a'l-Mektebetü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 375-377.

OSMAN ESKICIOĞLU

el-AHKÂMÜ'S-SULTÂNİYYE

(الاحكام السلطانية)

Klasik İslâm hukuk literatüründe "devlet idaresiyle ilgili hükümler" mânasında kullanılan bir terim.

"Galebe ve hâkimiyet (sulta)" anlamı taşıyan bir kökten gelen *sultân*, Arapça'da "hüccet, delil, burhan" mânasına geldiği gibi, yönetimi elinde bulunduran kimseye de, yeryüzünde Allah'ın hücceti

